15 pld

1208.

Zinner Tibor

Amiért az 1962-es határozatra szükség volt...

(1945) 1949-1953 (1962)

JATE TÁRSADALOMELMÉLETI ÉS
KORTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYE
6722 Szeged, Petőfi S. sgt. 30—34.
Tel.: 62/21-611/82

"... 1949. szeptember 12-e vasárnap volt. Reggel, amikor kimentem az újságért, az első oldalon közölték hasábokon Rajk és társai bűnügyének vádiratát. A második oldalon nagy meglepetéssel olvastam a nevemet, hogy Rajk László engem mint kémtársát, kémbarátját és segítőjét szintén beszervezett az összeesküvésbe. Mondom, én akkor még szabadon voltam otthon. Természetesen ez a hír meglehetősen megrázott, nem tudtam, hogy mit csináljak, és nem értettem ezt az eljárást, hogy vádirat készül ellenem anélkül, hogy bárki is kihallgatott volna vagy bármilyen formában a hatóságok kapcsolatot kerestek volna velem. Nem tudtam mást csinálni, egyetlen fórumom volt, amelyikben bíztam: a párt. Irtam egy levelet a párt főtitkárának, Rákosi Mátyásnak, amelyet feleségem még aznap ajánlva fel is adott. Hogy a levélnek mi lett a sorsa azt nem tudom, csak öt évvel később, amikor a felülvizsgálati eljárás megindult az ügyünkben, akkor a kihallgató rendőr őrnagy mutatott egy papirt és megkérdezte,hogy ismerem-e. Felismertem benne azt a levelet, amelyet Rákosinak irtam, s amelynek a szélén - Rákosi kézjegyével volt ellátva-annyi volt írva: "Péter et. foglalkozzon a dologgal."

Másnap letartóztattak és keresztül mentem azon a súlyos megpróbáltatáson, melyen nemcsak én, hanem sajnos nagyon sok elvtársunk keresztülment abban az időben. Bírósági ítélet is volt, kb. egy évvel a letartóztatásom után elítéltek, s részben Vácon, részben a Gyűjtőfogházban le is töltöttem. Pontosan öt év múlva 1954. szeptember 1-én szabadultam. Kaptam egy papírost, amelyen az állt,hogy egy napi letartóztatásom tévedésből történt s ezért szabadon engednek."

Ezeket a sorokat az 1985-ben elhunyt Ráth Károly vetette papírra, s az egykori spanyolos, majd a Vörös Hadsereg katonája, az Új Szó munkatársa, a Rajk László vezette Belügyminisztérium ezredese emlékeinek felidézésekor nyomatékkal kell aláhúznunk és kiegészitenünk azon gondolatát, amely a megpróbáltatásoknak kitett "nagyon sok elvtársunk"-ról szól, mert - mint ismert - a magyarországi törvénysértések döntő hányada a munkásmozgalmon kivüli rétegeket, csoportok képviselőit érintette.

Az 1948-as egyesülési kongresszust követően lezajlott koncepciós politikai perek ügyében 1953 és 1956 között ugyan több vizsgálat volt, azok azonban nem terjedtek ki minden lényeges összefüggésre. A teljes igazság felderítése pedig lehetetlen volt, hisz a felülvizsgálatokban azok vagy hozzátartozóik is részt vettek, akik a korábbi bűnök kitervelésében és bekövetkeztében komoly szereppel bírtak. Legfőbb céljuk nem a valóság feltárása, az ártatlanul meghurcoltak minden tekintetben szükséges rehabilitációja, hanem az volt, hogy tetteik, a nemzetközi munkásmozgalomra is kiható káros szerepük minél jobban eltörpüljön. Ezt úgy kívánták elérni, hogy politikai bűncselekményeik kritikátlan elkövetőit, a nekik minden utasítást - ha kell, akár brutálisan is - végrehajtó államvédelmistákat, illetve korábban a politikai rendőrségnél szolgálatot teljesítő vizsgálati vezetők egy részét letartóztatták, s elítélték. Ez a per, a "Berija és bandája" ügy magyar változataként a "Péter Gábor és bandája" koncepciós perként vált ismertté, noha egyes szerzők ezt - csak a vizsgálat első fázisának ismeretében - magyar cionista ügyként aposztrofálják. A párton belüli hatalmi harc közepette a rehabilitáció eleve csak felemás lehetett, ám ennek ellenére nem érdektelen Rákosi felelősségtől való menekülésének útját főbb vonalaiban nyomon követni a "bűnös ÁVH"-tól a "Péter Gábor és bandája" álláspont kialakulásáig, majd e nézet rögzülése idején 1953

és 1956 között.

Akkor, amikor L. P. Berija leváltásával a hatalomhoz minden idegszálával ragaszkodó Rákosi félelmei csökkentek, az MDP KV 1953. junius 27-28-i ülését követően a párt már egy fontos határozat birtokában volt. "A párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról" szóló dokumentum megállapította, hogy "helytelen módon vezette a párt és személyesen Rákosi elvtárs az Államvédelmi Hatóságot, helytelen volt, hogy Rákosi elvtárs közvetlenül utasításokat adott az Államvédelmi Hatóságnak arra, hogy hogyan nyomozzon, kit tartóztasson le, utasítást adott letartóztatottak fizikai bántalmazására, amit a törvény megtilt. Emellett Rákosi elvtárs utasításai több esetben helytelenek voltak és megnehezítették az igazság felderítését."

Ez a Rákosi személyes felelősségét egyértelműen megfogalmazó határozat több mint 3 évtizeden át nem került nyilvánosságra, s Rákosinak az ülésen elhangzott beismerő szavaiból is csak 1962 augusztusában idéztek először. Miután a határozat nem vált ismertté a történeti feldolgozások a korszak megítélésében, az összefüggések feltárásában nem vagy csak alig vették figyelembe, s lényegében mind a mai napig él Rákosi Mátyás utolsó nagy koncepciója. Nevezetesen az, hogy mindenért az ÁVH bűnös, illetve annak egy szűk, vizsgálattal foglalkozó csoportja. Ezek a "bűnösök" azaz Péter és bandájának néhány tagja egészült ki a későbbiekben Farkas Mihállyal. Berija bukásával, 1953. július 10-én azonban e határozat új értelmezési lehetőséget is nyert, főleg azt követően, hogy a Szovjetunióban a Konyev marsall vezette bíróság ítéletét követően Beriját és hat társát kivégezték. Rákosi megkezdhette a felelősség áthárításának politikáját. A "Péter Gábor és társai" ügy számos elítéltjének egymás között nem egyeztetett, de egybehangzó állítása az, miként szá-

mos korabeli vezető politikusnak is, hogy az országgyűlés 1956 augusztusi ülésszakán a legfőbb ügyész által a nyilvánosság előtt először ismertetett, ellenük hozott első fokú, 1953 decemberi ítélet bevezetője Rákositól származik. A katonai bíróság nem jogerős ítéletében ugyanis az áll, hogy "Péter Gábor és társai vezető beosztásukkal járó hivatali hatalmukkal visszaélve, egyrészt az államvédelmi munkában súlyosan törvénytelen módszereket honosítottak meg, ezáltal tudatosan népellenes irányban ferdítették el az állam büntető politikáját, másrészt mérhetetlen személyes érdekeik kielégítése érdekében éveken keresztül óriási mértékben fosztogatták és pazarolták a társadalmi tulajdont."

A nemzetközi helyzet enyhülésével, a Jugoszláviával megromlott kapcsolatok javulásának kezdetekor Csepelen, 1955 augusztusában tartott képviselői beszámoló gyűlésen bővítette Rákosi "Péter és bandája" felelősségét. Kijelentette, hogy a magyar-jugoszláv kapcsolatok megromlásában "jelentékeny szerepet játszott Péter Gábornak, a magyar államvédelem vezetőjének és bandájának ellenséges, provokációs tevékenysége, mellyel megtévesztett bennünket, megrágalmazta a jugoszláv nép vezetőit, s ezzel súlyos károkat okozott mindkét országnak. Péter Gábort és cinkosait gaztetteikért a magyar bíróság már felelősségre vonta és elitélte."

A széles közvélemény előtt Rákosi Mátyás és klikkje egyértelműen a hazai felelősséget hangoztatta, s hallgatott arról, hogy az a nem minden előzmények nélküli törés, ami az államvédelmi szervek vizsgálati munkájában bekövetkezett, az elválaszthatatlan Sztálin, Berija és a Rákosi kérésére Magyarországra érkezett belügyi tanácsadóik tevékenységétől.

Az MDP KV 1955 őszi tájékoztatójában, amely a magyar-jugoszláv kapcsolatok alakulását elemezte egy kettősség érzékelhető. Először tájékoztat-

ták a párttagságot arról, hogy a JKP-ban mutatkozó egyes hibákat "Berija, Abakumov és cinkostársaik" már az 1948-as Tájékoztató Iroda határozat előtt is felnagyították, eltorzították. A magyar-jugoszláv viszony megromlásában és elmérgesedésében "nagy szerepet játszott Berija, Abakumov és magyar cinkosai, Péter Gábor és bandája által konstruált Rajk-per." Végül arról szólt a dokumentum,hogy a kárt, melyet "Berija és Abakumov magyar cinkosai" okoztak, jóvá kell tenni.

Mi volt a kettősség? Kétszer szerepeltek azonos felelősséggel Berija Abakumov és magyar cinkostársaik, míg az utolsó alkalommal már az "és" kimaradt s csak a magyar cinkosok felelősségére korlátozódott a magyarázat. Ez pedig - mint ismert - csak részben igaz.Kimaradt belőle mind Rákosi irányító és iniciátori szerepe, mind a tanácsadók, a szovjet államvédelmisták tevékenysége. A későbbiekben már a magyar cinkosokról esett szó. Igy vált magyar üggyé a Rajk-per, igy maradt ki belőle a nemzetközi összefüggés. Csak az élt a továbbiakban,hogy Péter Gábor és bandája Berija cinkosai voltak. Az "és" kötőszó elmaradása a lényegétől fosztotta meg a Rajk-perrel összefüggő magyarázatokat!

Miután Rákosi 1956 március végén Egerben, a Heves megyei aktívaértekezleten beismerte, hogy Rajk László és társai "provokáció áldozatai lettek és rehabilitálták őket, 1956. május 18-án a budapesti aktíván igy nyilatkozott: "... s legyenek meggyőződve az elvtársak, hogy mélyen fájlaljuk és sajnáljuk - és különösen én sajnálom és fájlalom -, hogy nálunk a szocialista törvényesség megsértésének ilyen súlyos esetei fordulhattak elő.Az akkori pártvezetés nem dolgozta ki és nem valósította meg az Államvédelmi Hatóság párt- és állami ellenőrzésének olyan rendszerét, amely lehetetlenné tette volna a törvénysértéseket. Ez volt a fő hiba, s ebben hibás vagyok magam is. Ez tette lehetővé Berija ügynökeinek, Péter Gábornak

és bandájának garázdálkodását."

Hol volt az önkritika az 1953 nyári MDP határozat egyértelműségétől, a felelősök pontos megnevezésétől és szerepük pontos érzékeltetésétől?!

A párt főtitkárának és klikkjének ez a beszédekben is nyomon kísérhető menekülése a felelősség vállalásától már önmagában is jelzi, hogy Rákosi főtitkársága idején sem az objektív , sem a szubjektív feltételek nem voltak adottak ahhoz, hogy a bűncselekményekkel összefüggésben a másik oldal az ártatlanul meghurcoltak rehabilitálása a maga teljességében bekövetkezzék. Hisz nemcsak az volt a cél, hogy részben bűnbakokat találjanak (kezdetben Péter Gáborban és társaiban, míg később sok vonatkozásban Farkas Mihályban és közvetlen környezetében), hanem az is, hogy a börtönökben, fegyházakban és internálótáborokban sínylődők minél később kerüljenek szabadlábra, hogy elhiggyék Rákosi szemforgató magyarázatát, mely szerint ő ártatlan, mi több klikkjének több tagjával együtt "provokáció" áldozata.

Nemcsak az SZKP XX., hanem XXII. kongresszusának is le kellett zajlania, hogy a középkelet-európai régió számos országában bekövetkezzenek azok az eljárások, amelyek azt a célt tűzték maguk elé, hogy a koholt vádak alapján lefolytatott politikai perek, törvénysértő eljárások valamennyi összefüggését feltárják és lezárják. Magyarországon ez többek között egybeesett a párt VIII. kongresszusának előkészítésével is. Az 1961-ben felállított bizottság jelentését 1962. augusztus 14-16-i ülésén vitatta meg a Központi Bizottság, s az elfogadott határozatot a Népszabadságban augusztus 19-én tették közzé.

Mielőtt ennek a bizottságnak a működéséről, tevékenységének eredményéről és a határozatról szólnánk, át kell tekintenünk - ha csak vázlatosan is - azokat az okokat, amelyek a koncepciós perekhez vezettek.

Szólnunk kell arról, hogy melyek voltak a legjelentősebb ügyek, milyen sajátosságok jellemzik ezeket, milyen súlyos ítéletek születtek, hány személyt érintettek e perek, s hogyan alakult a felülvizsgálat és rehabilitáció az 1956 októberi események előtt.

A koncepciós perek okai

A hazai koncepciós perek történetének feltárásával történetírásunk adós, s ennek objektív és szubjektív hazai, valamint nemzetközi összefüggései egyaránt vannak. Nehezíti a történészek állásfoglalását számos maga - és másra mutogató memoár, amelyeknek szerzői önmagukat kiszemelt áldozatként állítják be. Nem kevés gondot okoznak azok a korabeli sajtóban megjelent dokumentumokat ravaszul, s história eseményeit keretként felhasználó regények, amelyekben a korszak tragikus történései egyikét-másikát dolgozzák fel. Szerzőik nem kis közönségsikert aratnak, miközben a valóság helyett saját nézeteiket úgy fogadtatják el, mintha az lenne az "ötvenes évek"' történelme. Hőseik mind az önkény áldozatai, akár polgári, akár munkás vagy paraszt származásúak.

Az 1950-es évek elején egy vers járt titkon kézről-kézre a megfélemlített értelmiségi csoportok tagjai között. A proletárdiktatúra téves értelmezésén alapuló tettek, a népi demokráciát védő mezbe burkolt antidemokratikus adminisztratív-igazságügyi eljárások elburjánzása ellen Illyés Gyula emelt szót. Állásfoglalásában, az "Egy mondat a zsarnokságról" című versében (amely 1956 őszének rohanó eseményei közepette részben, 30 évvel később a "Menet a ködben" verseskötetben pedig teljesen ismert lett) arról írt, amit - más összefüggésben - Adorno úgy vetett papírra,

hogy "Auschwitz után nem lehet verset írni". A második világháborút lezáró konferenciák, béketárgyalások, nemzetközi és hazai számonkérések után arra gondolt az emberiség, hogy a szörnyűségeknek vége, s ebben bíztak Középkelet-Európában is. Gyors, sikerekkel teli újjáépítés követte a felszabadulást, s 1947/1948 fordulóján szinte valamennyi e régióhoz tartozó országban győzött a népi demokratikus forradalom, s ezt nem egy feltételezett újabb világégés követte, hanem egy olyan bő fél évtized, amelyre még azok sem igen számíthattak, akik átélték a Szovjetúnió világháborúk közötti történetének tragikus eseményeit. De gondolhattak-e ők arra, amit Arthur Koestler 1938 decembere és 1940 áprilisa között Párizsban írt művében, a "Napfogyatkozás" kötetben megjelenített, hogy az a népi demokráciákban is bekövetkezik? S ha voltak is ilyenek, akik a Kirov meggyilkolását követő eseményeket túlélték, tudhatták-e előre ennek bekövetkeztét, talán törvényszerűnek minősítették volna? Úgy véljük, hogy nem, hisz többszörösen igazolt a tétel, s ellenpéldák sora bizonyítja, hogy a szocializmus építésének első időszakában a nagyszerű sikerek, felemelő emberi érzések mellett bekövetkezett torzulások nem voltak törvényszerűek. Ezek a törvénytelenségek, politikai gyilkosságok, hibák, torzulások nem a szocialista állam természetéből fakadtak, hanem éppen fordítva, annak hatóerejét gyengítették, funkcióit deformálták. E korszak tragikus eseményei miatt egyeseknél önmarcangolás, önvád súlya telepszik a nemzeti múltra, holott az autark törekvések ellenére Magyarország fejlődése ekkor is (!) elválaszthatatlanul összefonódott a Szovjetunió és a népi demokráciák történetével. Igy históriája nem lehet mentes ezért - pozitívumait és negatívumait tekintve egyaránt - attól, amely e régió sorsát rövid és hosszú távon meghatározta. Az újonnan létrejött népi demokráciák megvédésének dilemmáját, az ezzel összefüggő nagyhatalmi politikát a két világrendszer

létével és ellentétével összhangban kell vizsgálni, mert csak így érthetők meg az indítékok, s nem szakítható ki belőle, nem tehető csak belügygyé mindaz, ami negatív.

Sok összefüggés már sohasem lesz feltárható, háttérinformációk hiányzanak. Ezek nélkül, valamint a hazai és külföldi alapkutatások publikálhatatlansága miatt csak adalékokkal szolgálhatunk. Horváth Márton 1973-as visszaemlékezésével egyetértve azt valljuk, hogy a "pereket gyakran személyi önkénnyel magyarázzuk, mintha csak szubjektív okai lettek volna és összpolitikánktól függetlenül, annak ellenére jöttek volna létre. Ez nem igy van. A perekben volt politikai koncepció, s ez szorosan összefüggött a fordulat évében kialakult helyzettel."

Noha az MSZMP Központi Bizottsága csak a személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi emberek ellen indított törvénysértési perek lezárásáról határozott, jeleznünk kell azt is, hogy konstruált perek 1949 előtt és 1953 után is voltak, s ezek nemcsak jelentős munkásmozgalmi személyiségeket érintettek. Frakciósok, jobboldali szociáldemokraták, polgári nézetek képviselői kerültek a vádlottak padjára, közülük egyesek ellen távollétükben folytatták le az eljárást. Még nem volt sem 1948, sem 1949, még nem születtek meg a Tájékoztató Iroda közvetve a népbírósági különtanácsok működésére is kiható határozatai, de megkezdődtek a konstruált perek. Ezek száma elenyésző volt, az ítéletek is enyhébbek voltak a későbbieknél. Demény Pál, Skolnyik József, Weisshaus Aladár elítélése, meghurcolása mellett említést érdemel a távollévő, egykori szociáldemokrata vezér, Peyer károly elítélése. Deményt, a BRFK Politikairendészeti Osztálya Budapest felszabadulása utáni első letartóztatottját (!) előbb 1946-ban, majd 1953-ban újra elítélték, Weisshaust a Magyar Testvéri Közösség tagjai

elleni perek egyikében állították bíróság elé, ugyanakkor már mások ellen is megindultak a konstruált eljárások, pl. Fauszt Imre, az ismert haladó gondolkodású könyvkiadó ellen, akit azonban csak 1953-ban az internálótáborok felszámolását követően, Nagy Imre "új szakasza" idején ítéltek el törvénytelenül.

A demokratikus államrend védelme során több alkalommal olyan személyek ellen is indult vizsgálat, majd népbírósági eljárás, akiknek állásfoglalásai nem földalatti összeesküvésekben, konspirált találkozókon és tiltott röpiratterjesztés útján váltak ismertté, hanem parlamenti küzdelmek során felszólalásokban, hivatalosan engedélyezett sajtótermékekben. A korszak kiemelkedő összeesküvési ügyeiben - ismereteink szerint - a kiszabott büntetések messze nem álltak arányban az elkövetett bűncselekményekkel. Ilyenek voltak: a Magyar Testvéri Közösség több mint 260 tagja ellen lefolytatott eljárás, a Földművelésügyi Minisztériumban leleplezett, 84 főre kiterjedő demokráciaellenes ügy, a Peyer-per, valamint a Nitrokémia és a MAORT-ügy. Jelezni kell azt is, hogy ezekben a perekben számos koncepciós elem is volt - Révai Józsefet idézve "amalgámozás" történt bennük, mint pl. a Mindszenty-perben - s ezek aláássák azokat a vádpontokat, amelyek bizonyítottsága esetén az ítélet jogosságához nem férhet kétség.

Említést érdemelnek továbbá a nem munkáspárti személyiségekkel szembeni eljárások közül azok, amelyeket a népügyészségek a volt kisgazda vezetőkkel szemben kezdeményeztek. Ezekre akkor került sor, amikor a rendelkezésre álló dokumentumok sajátos rendszerezésével a koalíciós küzdelmekből már rég kiszorított politikusok újabb meghurcolását kívánták elérni. Kovács Béla ügyére végül a SZEB tett pontot, a távollévő Nagy Ferencet és Varga Bélát megfosztották állampolgárságától, viszont a népügyészségi eljárásokat megszüntették. Hasonló eljárásokat folytattak le Pfeiffer Zoltánnal

szemben.

Ezeket a pereket vagy vádhatósági előkészületeket az esetek többségében megelőzte vagy követte egy erőteljes, sokszor prejudikáló sajtókampány (gondoljunk csak Mindszenty, majd később Rajkék perére), s ezek túlzásai közismertek. Tény, hogy egyes perek lehetősget teremtettek szélesebb ívű politikai konzekvenciák levonására is, így a Magyar Testvéri Közösség tagjainak perei nem szűkíthetők le csak a Kisgazdapártra, mert az egyik vidéki közösségi tag ügyében jogellenesen, a hivatali hatalommal visszaélő Pfeiffer igazságügyi államtitkár közbevatkozását a munkáspártok később a Pfeiffer-párt felszámolására is felhasználhatták. A munkáspártok egyesülését készítette elő a Szociáldemokrata Párt polarizálásával előbb a Peyer-, majd a Nitrokémai-ügy, amelyekben valótlan vádak miatti ítéletek is születtek.

Az MSZMP a szükséges korrekciókat megtette - hangzott el az MTA-n 1984 decemberében. A párt a "... törvénytelenségeket elítélte, bűnnek minősítette..." Valamennyi törvénytelen, adminisztratív-diszkriminatív cselekedettel nem áll módunkban foglalkozni, de jelezni kívánjuk, hogy (1945) 1949-1953 (1956) között történtek vizsgálatánál kiemelt fontosságot tulajdonítunk azon 1945-ben kezdődött MKP-politikának, amely szerint a hatalom megszerzésénél az erőszakszervekre kell alapozni, ki kell használni a bennük lévő lehetőséget. S annak ellenére, hogy az MKP vezető testületei helyesen értékelték az 1945-ös választási kudarcot, az államvédelmi munkában más jelenségek is bekövetkeztek. 1946/1947-től fokozatosan erősödött a belügyi és katonai politikai nyomozó szervek beleszólása a hatalomért vívott harcba. Ennek nem mindíg volt köze a tényleges funkciókhoz, de a magyarázat elmaradt a párt részéről. Avantgardista szellem alakult ki, sőt felülről egyre nagyobb hatalmat

biztosítottak, s az ÁVO "állam lett az államban". Mivel a polgári és reakciós erők jelen voltak, az MKP sem a koalíciós kormány, sem a képviselők államvédelmi szervek feletti ellenőrzését nem engedte. A bajt azonban az okozta, hogy maga a párt sem gyakorolta az ellenőrző funkciókat, s ennek teljes hiánya a felelőtlenségek forrása lett, ekkor legalizálódott számos eszköz és módszer, amely összeegyeztethetetlen volt a törvényességgel.

1946 őszétől kezdve egyes politikai nyomozások során hol kisebb, hol nagyobb szerepet kapott a politikai célszerűség tényezője. Párhuzamosan a sajtóban megjelent cikkekkel hamis vádak láttak napvilágot,elég ha az 1949-es Rajk-pert megelőző Jugoszlávia-ellenes rágalmakat említjük.

1947 márciusában a Truman-elv meghírdetésével azok a remények, amelyek az antifasiszta koalíció stratégiai együttműködésének lehetőségével számoltak, minden tekintetben a múlté lettek. Párhuzamosan az átértékeléssel ellentétes irányú folyamatok zajlottak le, amely mozgástendenciák Nyugat-Európában a baloldali, míg Kelet-Európában a polgári nézeteket hírdető erőcsoportosulások visszaszorításával jártak.

Ezekben az években jelenik meg,, erősödik fel számos összetevő, amely kisebb-nagyobb mértékben hozzájárult ahhoz, hogy Középkelet-Európában kialakuljanak a népi demokratikus fejlődés anomáliái, torzulásai. A teljesség igénye nélkül említhetők: a népi demokratikus forradalmak eredményeinek megvédése az imperialista környezetben, a "felépithető-e a szocializmus egy országban" vita szélesebb összefüggésben); az ideológiai nézetek heterogénségének megszüntetése, a mindennapok gyakorlatát meghatározó teljes azonosulás önként vállalt és részben kényszerített, az ellentmondásokat elnémító és háttérbe szorító folyamata; a nemzeti sajátossá-

gok hangoztatásának és funkcionálásának nacionalista veszéllyé minősítése; a népi demokráciák jövőjét és együttműködését különböző föderációs keretekben elképzelő tervek merev elutasítása; a Sztálin vezette Szovjetunió eredményeinek kanonizálása, az ott folyó államépítés gyakorlatának kritikátlan és mechanikus átvétele, stb. A szovjet párt főtitkárának ismert nézete - amely szerint a proletárforradalom győzelmével a belső ellenforradalmi erők az állam és a párt vezető testületeibe, szerveibe igyekeznek embereiket elhelyezni, s azt belülről bomlasztva elősegíteni a külső imperialista hatalmak kémszervezeteinek rendszerdöntő szerepét - nagy hatással volt. A nemzetközi helyzet éleződésével párhuzamosan jelentkező bizalmatlansági hullámot eredményezett, amely most már a népi demokráciákban is teret kapott.

A koncepciós perek magyarországi létrejöttében a nemzetközi összetevők mellett sajátos hazai okok is szerepet játszottak. Ebben nem kis szerepe volt a Komintern 1941 nyári, Rákosival foglalkozó határozatának. Az Elnökség leszögezte, hogy napirendre tér afelett, hogy Rákosi az 1920-as években Magyarországon a rendőrségi kihallgatásai során nem kommunista módon viselkedett, de hibáját a perben tanusitott magatartásával korrigálta. A határozatról természetesen tudott Sztálin is. A kegyeiért harcoló Rákosi Mátyás "túlteljesitő politikájára" e tény erősen kihatott. A párt főtitkára (és köre) a jelzett területeken túlteljesített minden elképzelhetőt. Szerintük az angol kémekből álló és kiválóan dolgozó horthysta titkosrendőrség beszervezett minden letartóztatott kommunistát , az ellenforradalmi rendszer házfelügyelői vagy a hasonló munkakört betöltők a politikai rendőrség ügynökei voltak, s ezek most a népi demokrácia ellenségei lettek. Az államosítások után a gyárakban bekövetkezett géptöréseket mindenütt az ellenség tudatos kártevésének minősítették, a vizsgálatokat úgy

irányították, mintha azok összeesküvések felszámolását célozták volna s a sort folytathatnánk..

A frakciósok, a trockisták, a nacionalisták elleni harc eredményesebbé tételére az ÁVH-n belül - a Rajk-ügy első letartóztatásait követően - titkos vizsgáló csoportot állítottak fel. 1950 után az állami, gazdasági, társadalmi, kultúrális és tudományos élet számos területére terjedt ki az államvédelmi szervek túlhangsúlyozott figyelme. A vizsgálati munkában nem a szocialista humanizmus, hanem a forradalmi kérlelhetetlenség uralkodott el. Az ÁVH-nál (és jogelődeinél) lezajlottak nem választhatók el attól a politikai vonalvezetéstől, amely Magyarországon 1949-1953 között jelentkezett és a hatalmat kisajátította. Rákosi Mátyás ekkor nemcsak a párt főtitkára, hanem egy ideig kormányfő is volt. Ő és nem Farkas Mihály irányította a kezdetektől az ÁVH (és jogelődei) operatív munkáját, majd 1951. április 20-a után az ÁVH felügyeletét minden vonatkozásban kisajátította. A Rajk-per alatt létrejött és a legjelentősebb államvédelmi ügyekben az irányítás (beleértve a letartóztatás) jogát is magához ragadó "trojka" (Farkas Mihály, Gerő Ernő és Rákosi Mátyás) feje volt. Az ÁVH-nál történtek vizsgálata azt mutatja, hogy igen szoros kölcsönhatás érvényesült a hazai és a nemzetközi helyzet téves értékelését bűnös politikai gyakorlattal tetéző Rákosi-csoport és az ÁVH velük együttműködő, s a parancsaikat vakon teljesítő számos vezetője között. Rákosira a torzulásokat máshol is okozó nemzetközi előzmények és a hosszú börtönévek nem voltak jó hatással, s utóbb súlyos következményekkel jártak. Alapvetően nem hazai tapasztalatok alapján az MDP főtitkára lett Magyarországon a fő fetisizálója a bármilyen módszerekkel kikényszeritett "felderítő jellegű beismerő vallomásoknak." A moszkvai perek kétes hirnevet szerzett, lealacsonyító tárgyalási hangnemet bevezető

fővádlójának, A . J. Visinszkijnek a perbeli bizonyítási elméletét továbbfejlesztve a gyanusítottak veréséről az volt az álláspontja, hogy az a kondk tagadás, a töredelmes beismerés hiánya miatt feltétlen szükséges. Az általa követelt beismerő vallomások elmaradását úgy értékelte, hogy a bűneiket be nem ismerő gyanusítottak ellenséges tevékenységüket most más körülmények között, más módszerekkel folytatják. Mivel a pártba befurakodott ellenség a legveszélyesebb és tevékenységére - mert őrizetbe vételéig jól konspirált - kevés vagy nincs bizonyító erejű dokumentum, ezért a beismerő vallomás eléréséhez a kínzást igénybe kell venni.

Különös gonddal foglalkozott a vizsgálati munkával, még a legapróbb részletekbe is beleszólt, meghatározta a vizsgálatok irányát, eszközeit, módszereit, az elkészült jegyzőkönyveket megbírálta, sőt többször újrakészíttette. Az ÁVH fontosságát az MDP pártfőiskoláján 1952. február 29-én tartott beszédében így fogalmazta meg: "... Egyetlen hely volt, amelynek vezetését pártunk az első perctől kezdve magának követelte, és ahol semmi néven nevezendő számarányba nem ment bele: ez az Államvédelmi Hatóság volt. Bár az ellenségnek titokban ide is sikerült bizonyos fokig beépülnie (célzás az 1950 őszén agyonvert Szűcs Ernőre, Péter Gábor helyettesére, akit testvérével, Miklóssal együtt a vizsgálati eljárás során likvidáltak - Z.T.), ezt a szervezetet létrehozásának első napjától keményen kézbentartottuk, s gondoskodtunk róla, hogy a népi demorációáért folytatott harcnak biztos és éles fegyvere maradjon." Az ÁVH-t nyolc -kilenc éven át nem a párt, hanem személyek irányították és a pártellenőrzés elmaradása miatt az MDP KV Titkárságának az ÁVH-ra vonatkozó bíráló 1950/1951-es határozatait sem hajtották végre.

A Szovjetunióból hazatért Külföldi Bizottság tagjai nem tudtak egy megingathatatlan, baráti, elvtársi vezetést létrehozni az illegális párt

hazai vezetőivel és a Nyugatról hazatértekkel. A kezdeti együttműködés után fokozatosan a KÜB-tagok vették át az irányítást, romlott a viszony a hazaiak és a vezérkedők között. A Moszkvából hazatértek zömében a nemzetközi helyzet éleződését követően komoly bizalmatlansági hullám alakult ki, a párt vezetésében a koholt vádak, rágalmak terjesztése imperialista kémmé minősített számos hazai és Nyugatról hazatért (és egy-két Moszkvából érkezett) kommunista vezetőt és halál vagy súlyos, hosszú évekig tartó börtönbüntetés lett osztályrészük.

A "trojka" esetenként egy-egy politikai bizottsági taggal kiegészülve intézkedett az államvédelmi ügyekben. A bizottságot Rákosi kezdeményezésére a Politikai Bizottság állította fel. Igen nagy jogokkal rendelkezett: nyomozást kezdeményezhetett, letartóztatásokat foganatosított, időnként formális jelentést készített a Politikai Bizottságnak. Működését azzal indokolták, hogy a párt (valójában a Rákosi-csoport) érdekei megkívánják, hogy fontos államvédelmi ügyekben azonnal dönteni tudjanak. Létrehozása felesleges volt, s a kollektív vezetés súlyos megsértésével a törvénytelenségek egyik legfőbb forrása lett.

A hazai MDP vezetők körül kialakult személyi kultusz következményei, a csak jelzésszerűen említett nemzetközi összetevők, valamint a sajátos hazai okok így járultak hozzá a magyarországi törvénytelenségekhez. Az 1962-es határozat feltárta a személyi kultusz éveiben keletkezett, a szocialista törvényességet sértő munkásmozgalmi vezetők elleni perek alapvető okait és körülményeit mind az elmélet és a gyakorlat terén, mind a konkrét hazai vonatkozásokban. Hangsúlyozottan szólt a hatalmat kisajátító Rákosi-klikk tevékenységéről, az osztályharc éleződéséről szóló téves tétel önkényüket leplező alkalmazásáról, a kapitalista országok testvérpártjaiban egykor

aktívan politizáló, a spanyol polgárháborúban önkéntesként harcoló magyar kommunisták megrágalmazásáról, a gyanakvás légkörének kiterjesztéséről, a pártot bomlasztó, tömegkapcsolatokat romboló működésükről.

A legjelentősebb magyarországi koncepciós perek

A Magyarországon lezajlott koncepciós perek nem a Rajk-Brankov-perrel vették kezdetüket. E per mégis periódushatár, mert keletkezése, lezajlása és következményei alapvetően eltérnek az 1945-1949 között esetenként jelentkező "amalgámozott" ügyektől. Közös vonásuk - s ez nem kevés, mert pont ez devalválta hosszú éveken át a fasiszta maradványok felszámolásában döntő érdemeket szerzett nyomozók, ügyészek, népbírák tevékenységét - hogy számos antifasiszta, baloldali gondolkodású fiatal ezekben és a koncepciós perekben is vezető vizsgálói, bírói szerepet kapott.

A magyarországi koncepciós perek közül a Rajk László és társai ügyek a legismertebbek. A Rajk László kivégzésével végződő főper mellett az egy tábornok és három főtiszt halálát jelentő, s a főpertől elkülönített öt vádlottas katonai bírósági tárgyalást még több, a Rajk-üggyel összefüggő per követte: Vági Ferenc és 15 társa, Mód Péter és 11 társa, Rex József és 4 társa, Pálóczi Horváth György és 5 társa, Major Frigyes és társa, Marschall László és 5 társa, dr.Szebenyi Endre és 11 társa voltak a vádlottak, valamint az egyes perekben szereplő tanúkat állították külön-külön a Budapesti Népbíróság, a Budapesti Megyei Bíróság és a Budapesti Katonai Törvényszék, majd másodfokú fórumaik elé. A Csehszlovákiából Angliába került, a francia, a svájci magyar emgiráció mellett spanyolosok, katonák, jogászok, titkárnők stb. összesen 97 fő kapott ítéletet (más források 91 Rajk-ügybeli ítéletet említenek), 15-öt kivégeztek, 39-et internáltak.

A perben elitéltek közül kényszermunka büntetést kapott 7 vádlott, fegyházbüntetést 12 személy, míg börtönbüntetésre 57 főt ítéltek. A 76 életben maradt elitéltből 10 éves vagy azon felüli ítéletben részesült 50. 1949. október 15-én Rajk Lászlót, Szalai Andrást és dr.Szőnyi Tibort, október 24-én Horváth Ottót, Korondy Bélát, Németh Dezsőt és Pálffy Györgyöt, december 29-én Marschall Lászlót, 1950. május 26-án dr. Szebenyi Endrét, Vági Ferencet és Villányi Andrást, míg junius 22-én Gayer Imrét, dr. Jánosi Ferencet és Lindenberger Lajost végezték ki. Deszkás Jánost - a Marschall és társai perben - előbb jogerősen 15 évi fegyházra ítélték. Az MDP egyes felelős vezetőinek utasítására a "liberális" ítélet miatt perújrafelvételt kezdeményeztek, s az újabb tárgyaláson őt halálra ítélték, majd kivégezték, míg új vádlott-társa (aki nem szerepelt a korábbi ügyben) életfogytiglani fegyházat kapott. Az összesen 28 perből álló Rajk-"ügyben" 91 személyt ítéltek el, közülük 13-at a katonai bíróság. Elválaszthatatlan a perektől, hogy a letartóztatástól félve öngyilkosságot követett el az egykori spanyolos Baneth Jenő,míg az ugyancsak spanyolos dr. Kálmán András, az Egészségügyi Minisztérium volt osztályvezetője idegei a börtönben mondták fel a szolgálatot, ahol 15 évre szóló börtönbüntetését épp hogy megkezdte.

Annak ellenére, hogy Rákosi szerint ".. amikor Rajkot tavaly augusztus első napjaiban (1948 - Z.T.) eltávolítottuk a Belügyminisztériumból, az nem véletlenség volt, mint a váratlanul elsült puska lövése, hanem hosszú hónapok érlelték meg", mindaz amit a közvélemény ma Rajk-perként ismer, az nem úgy és nem annak indult. Igaz, hogy Rajkkal szemben korábban kifogások merültek fel: mint belügyminiszter egyes nyomozások irányításába beleszólt (s ezzel a Rákosi instruálta politikai rendőrség tevékenységét igyekezett törvényes keretek között tartani); feloszlatta

a kommunista pártszervezetet e rendőrségen stb. Ezek a bírálatok azonban nem célozták bírói felelősségre vonását. Tény az is, hogy már 1945 májusától Nyugaton tudatosan folyt egy propaganda hadjárat azzal a céllal, hogy az MKP-t megosszák. Azt hírdették, hogy a hazai illegális és a Moszkvából hazatért vezetők között nincs kellő összhang, de ez az akció kezdetben ugyancsak eredménytelen maradt, amint azt Rajk felszólalása is mutatja az MKP 1945 májusi ún. pünkösdi konferenciáján.

Földes László, egykori belügyminiszterhelyettes memoárjában azt írja, hogy teljesen bizonyított tény, hogy a Rajk-pert nem Sztálin és nem a Magyarországon dolgozó szovjet belügyi tanácsadók kezdeményezték.

Ismereteink szerint a hidegháború elhatalmasodásakor számos együttműködés átértékelődött, a korábbi antifasiszta együttharcolás során kialakult formákat felszámolták. Ebben a szituációban érkezett 1949 februárban egy ügynöki jelentés a katonai hírszerzéshez, tartalma nem kellő értékelés miatt egy láncreakciót indított el. Arról volt benne szó, hogy a második világháború során a Svájcban működő magyar kommunista emigráció és vezetője, dr. Szőnyi Tibor kapcsolatban állt az amerikai hírszerzéssel. 1948/1949 kiélezett légkörében ez az antifasiszta együttműködés már mást jelentett, s az objektív értékelés helyett a napi politikai helyzetnek megfelelő döntés született, Szőnyit és társait letartóztatták. A Nyugaton élt, nagyműveltségű ideggyógyász, aki ismerte a moszkvai pereket, a bántalmazások , a nekiszegezett, Rákositól származó kérdések hatására rájött arra,hogy Magyarországon is valami hasonló készül mint a Szovjetunióban 1935 után. A Rákosi által szorgalmazott kérdésre, hogy ki a felső hazai kapcsolata, azt válaszolta a bántalmazások után, hogy Rajk László. A letartóztatott MDP káderosztály vezető vallomása sem volt még elégséges Rajk őrizetbe vételéhez, azt más határozta meg.

1949 május végén Prágában ülésezett a CSKP kongresszusa, ahol a magyar delegáció vezetőjével, Farkas Mihállyal Berija munkatársa, Belkin, szovjet államvédelmi altábornagy azt közölte, hogy a Szőnyi vallomásában foglaltak igazak: Rajk ugyanis egy Genfben székelő európai trockista szervezet magyar rezidense, aki együtt dolgozik az amerikaiakkal. A hazatért Farkas Mihály Balatonaligán tájékoztatta Rákosit. Másnap a viták után született kollektív döntés értelmében Rajkot őrizetbe vették. A Szőnyi és társai ügy Rajk- és társai üggyé duzzadt.

A bántalmazást Rajk sem kerülte el, "beismerését" azonban más irányúra módosítja egy másik vallomás. A Moszkvából Budapestre került és ugyancsak letartóztatásban lévő Brankov Lazar, a budapesti jugoszláv követség volt tanácsosa ugyanis azt "vallotta", hogy Rajk László a jugoszlávok beszervezett ügynöke.A lezajlott per nemzetközi háttere közismert és ez a keletkezés története a leghirhedtebb koncepciós pernek Magyarországon. Az antifasiszta együttműködésért letartóztatott Szőnyi és társai ügyéből Rajk-Brankov-per lett.

A per többi részletével nem foglalkozunk, mégis jelezzük, hogy az 1950 nyarán lefolytatott tábornoki, főtiszti perek számos vonatkozásban elválaszthatatlanok a Rajk-per katonai vonalától. A Rajk-per vádiratát megfogalmazó és a főtárgyalás tanácsvezetőjével állandó összeköttetésben lévő "álmatlan éjszakáktól" gyötrődő Rákosi Pálffyék kivégzése után - az ártatlanul elpusztultaktól kikényszerített vallomásokra hivatkozva - több alkalommal is felvetette, hogy Sólyom László, a vezérkar főnöke angol ügynök. Azt a véleményt képviselte, hogy a demokratikus hadsereg vezérkari főnöke és társai, akik 1945 előtt kiléptek a horthysta hadseregből és az Egyesült Izzóban helyezkedtek el, azok valamennyien az Intellingence Service ügynökei.

Farkas Mihály 1951. május 23-án a néphadsereg aktíva értekezletén idézte Rákosit,aki a Rajk-Pálffy-per vádlottainak "leleplezésekor" a követke-

ző utasítást adta a kommunista főtiszteknek: "Pálffy és társai leleplezésével a néphadseregben garázdálkodó ellenség még távolról sincs teljesen felszámolva. A ti kötelességetek ezt elvégezni. Nézzetek körül Sólyom, Beleznay, Révay, Porffy közelében és nem lepődnék meg azon, ha kiderül, hogy mindezek Pálffyval egyhúron pendültek." Azzal vádolták ezeket a demokratikus hadsereget megteremtő főtiszteket, hogy feloszlatták a hadseregen belül a kommunista pártszervezetet, hogy lejáratják a szovjet haditechnikát, hogy ellenséges hangulatot szítanak a szovjet tisztekkel szemben stb. A brutalitásokat követő "beismerő" vallomásaikból pedig az is kiderült,hogy a népi demokrácia megdöntésére összeesküdtek, fegyveres szervezkedést kezdeményeztek, a párt vezetőit ki akarták végezni, ők pedig valamennyien imperialista kémek és beszervezett ügynökök...

Két perben 18-18 fő ügyét tárgyalta a katonai bíróság. A "tábornokok perében", a Sólyom László és társai szigorúan zárt tárgyalásán 12 halálos ítéletet hírdettek ki, ebből hetet végre is hajtottak. 1950. augusztus 19-én kivégezték Sólyom Lászlót, Beleznay Istvánt, Révay Kálmánt, Porffy Györgyöt, Illy Gusztávot, Lőrincz Sándort és dr. Merényi Gusztávot. Kegyelmet kapott Somogyi Imre, Dumbovich Emil, Gömöri Viktor, Bodossy Erik és Kuthy László. A másik perben három halálos ítéletet hoztak, két főt végeztek ki. Az 1950. augusztus 15-én első fokon halálra ítélt Vaikó Györgyöt és dr. Pitrecz Lajost kévőbb kivégezték, míg Kászony Andrásnak megkegyelmeztek. A két főtiszti perhez csatlakozva még egy főt ítéltek el. A 37 katonai bíróság által elítélt közül kivégeztek 9-et, 10 éves vagy annál súlyosabb büntetést kapott 26 fő, ebből 16 kényszermunkára, míg 10 fegyházbüntetésre szólt.

Az egykori "horthysta" főtisztek elleni pereket követte még számos

ügy, amelyekben altábornagyok pl. Almásy Pál éppúgy szerepeltek mint kommunisták pl. Berkesi András vagy Kardos György.

1950 nyarán az egykori szociáldemokratákat is elérte a bizalmatlansági hullám. Mig 1947/48-ban előbb a joboldali, majd 1950 áprilisától a baloldali szociáldemokrata vezetőket minősítették ellenségnek a még szabadon maradt jobboldaliakkal együtt, addig a széles szociáldemokrata munkástömegeket nem érintették a torzulások következményei. A tömeges fellépés velük szemben akkor vált teljessé, akkor terjedt ki rájuk is, amikor az MDP KV 1952. június 27-28-i ülésén hozott határozata elmosta a különbséget a vezetők és a tömegek között. Voltak akiket elítéltek, több százan tárgyalás nélkül internálótáborokba kerültek, s volt olyan is - mint a tragikus sorsú igazságügyminiszter, dr. Ries István - aki a vizsgálati eljárás során vesztette életét. A teljesség igénye nélkül említhetők a Virág Sándor és 5, Száva István és 5, a dr. Benjamin Olivér és 4, a Kálmán József és 21 társa elleni perek. 1950. november 24-én hírdetett a Jónás-tanács ítéletet Szakasits Árpád és 8 társa perében, melyben Marosán Györgyöt halálra ítélte. A Legfelsőbb Bíróság 1950. december 11-én kelt ítélete ezt életfogytiglani fegyházra változtatta. Megjegyzendő, hogy Marosán első fokú ítéletét tévesen hírdették ki, ezt a másodfok jóváhagyta, utólag ilyen értelemben módosították. Schiffer Pált is halálra ítélték első fokon, de ezt 1954. február 24-én megváltoztatta a másodfokú ítélet. A rendelkezésre álló források alapján az 50 szociáldemokrata vezető elleni perekben ez a két - végre nem hajtott - halálos ítélet született.

A módosítások következtében 47 10 éves vagy annál súlyosabb fegyházbüntetést szabtak ki, 33 fő katonai bíróság előtt állt közülük.

A bizalmatlanságból táplálkozó önkény és terror elérte az MDP azon tagjait is, akik a hazai illegális mozgalomban vettek részt. 1951.októberében ítélték el a debreceni Márciusi Front tagjai közül Losonczy Gézát, dr. Tariska Istvánt, dr. Ujhelyi Szilárdot. Decemberben ítélkeztek az 1951. áprilisa óta őrizetben lévő Kádár János és társai ügyében. Közülük Haraszti Sándort halálra ítélték, kegyelemre sem találták méltónak. Miután a halálos ítélet végrehajtása elmaradt, az Elnöki Tanács 1954. január 9-én megkegyelmezett neki, életfogytig tartó fegyházra módosították korábban jogerős ítéletét. Három perben a büntető bíróságok az előttük állt 9 főből kettőt - közöttük Kádár Jánost -életfogytiglani, további hat főt 10 évet meghaladó fegyházbüntetésre ítéltek.

Említést érdemel a Kádár-ügy néhány vonatkozása. Kádár János utóda a Belügyminisztérium élén dr. Zöld Sándor volt, akit egyrészt számos bírálat ért, mert az 1950-es tanácsválasztások alkalmával több helyen volt horthysta tisztviselők kerültek a tanácsi apparátusba. Másrészt azt kritizálták, hogy nem javult a helyzet a belügyi munkában, a szervek összetételében .Ugyanakkor egyre több ÁVH-jelentés szólt arról, hogy a Márciusi Front egykori tagjai (dr. Zöld Sándor is az volt), valamint a hazai illegális mozgalom tagjai közül többen "magyarkodnak". E jelentések következményeiről 1951. május 12-én a központi Vezetőség ülésén Rákosi Mátyás az alábbi tájékoztatást adta: "... a Titkárság előtt világossá vált, hogy itt már nem hibákról van szó, hanem az ellenség kezéről. A Politikai Bizottság elé vittük a kérdést. Én előzőleg beszéltem Zölddel és megmondtam neki,hogy ezek után egy napig sem maradhat belügyminiszter. A PB előtt Zöld semmivel

sem tudta igazolni magát, csak dadogva célozgatott arra, hogy ellenséges befolyás alá került. A PB-nek ezen az ülésén a KV 13 tagja vett részt és tanúja volt a sarokba szorított ellenség tehetetlenségének és zavarának. Másnap Zöld részt vett a Minisztertanácson - folytatta Rákosi -, elküldte nekem lemondó levelét és aznap, április 20-án öngyilkosságot követett el (családjával együtt - Z.T.). Amikor ennek hírét vettem rögtön megértettem,hogy a leleplezett ellenség így akart kibújni a felelősségre vonás alól és egyben ezzel a tettével még külön nehézséget akart okozni a pártnak. Erre azonnal összehívtam azt a háromtagú bizottságot (Rákosi lakásán egyes források szerint Révai is ott volt - Z.T.), amelyet a pártvezetőség Rajk leleplezése után abból a célból létesített, hogy sürgős esetekben , amikor a párt fontos érdekeinek a megvédése azonnali intézkedést követel, rögtön határozzon. A bizottság tisztában volt azzal, hogy amennyiben Kádár, Kállai tudomást szereznek Zöld esetéről, megszöknek. Ezért elhatároztuk, hogy Kádárt és Kállait azonnal őrizetbe vesszük. Másnap, április 21-re összehivtuk a PB-t és a PB jóváhagyta a hármas bizottság döntését." A "trojka" ezen az ülésen járult hozzá Rákosi azon kéréséhez, hogy minden tekintetben ő felügyelje az ÁVH-t. A főtitkári beszámolóhoz kommentár nem kell, önmagát minősíti.

E korszak koncepciós perei közül említhetjük meg a Standard vezetőinek perét, benne az 1950. május 10-én ártatlanul kivégzettekkel a kommunista Radó Zoltánnal és Geiger Imrével. A Grősz József kalocsai érsek és társai ellen lefolytatott bírósági eljárást, majd Sztálin halálát követő időszakból a Péter Gábor és társai elleni pert. Ennek során letartóztatását megelőzendő öngyilkosságot követett el Szaberszky József és Juhász László. A vizsgálati eljárás során brutalitás következtében életét vesztette Péter

Gábor rokona, Lusztig Gyula. Pétert és társait csak 1957-ben ítélték el a törvénysértésekért, mert mind az 1953 decemberi első fokú, mind az 1954 februári másodfokú ítéletük törvénysértő volt.

Az összes politikai koncepciós perben elítélt munkásmozgalmi vezetők számát az 1962-es jelentés 382 főben adta meg, akik közül 23 személyt halálra ítéltek, s félelmében vagy elkeseredettségében öt fő öngyilkosságot követett el, további 336 főt internálták.

Az általunk vizsgált legismertebb 187 fő (Rajk-ügy 91, tábornokok és főtisztek 37, szociáldemokraták 50, Kádár-ügy 9 vádlott) esetében 104 személyt a polgári büntető bíróságok, míg 83-at a katonai bíróságok ítéltek el. 24 kényszermunka, 81 fegyház és 58 börtönbüntetést szabtak ki. 10 éves vagy annál súlyosabb 131 elítélt büntetése a kivégzetteken kívül, akiknek száma 24. További 2 halottja lett a Standard-pernek, három államvédelmista, egy belügyminiszter és családja, egy letaróztatástól félő és egy elítélt spanyolos lett öngyilkos, vizsgálati eljárás során bántalmazásokban elhunyt 4 fő, összesen 40 fő.

Valamennyi - munkásmozgalmi és egyéb - koncepciós elítélt adatainak feltárásához további kutatások szükségesek.

A magyarországi koncepciós pereknek számos sajátosságuk volt. A nyilvános főpereket, az ún. kirakat-pereket zárt tárgyalások követték, ezeken ítélték el a főperek tanúit vagy a hamis tanúzást megtagadókat. A mellékperekben a vádak éppoly hamisak voltak mint a kirakat-perben, sőt az ott bizonyitékként felhasznált információ - a főperben tanúként, most viszont már vádlottként szereplők fejére - visszahullt. A torz vádakra kihirdetett ítéletek mértéke az esetek többségében súlyosabb volt a kirakatperben hozottaknál. Csak jelzésszerűen utalunk arra, hogy a Standard-per hét fővádlottas kirakat-pere mellett még további 18 főt ítéltek el a mellékperek-

ben. A Grősz és társai elleni nyomozás még 13 személy ellen indult, 1951 juniusára 9-re zsugorodott a perben szereplők száma, viszont a mellékperekben a hét zárt tárgyaláson közel ötven főt ítéltek el. A Rajk-Brankov ügykomplexum mellékpereiben vagy csoportos vagy egyéni ítéletek születtek. Többeket halálra ítélt a bíróság, pl. a volt sátoraljaujhelyi VKF fegyház parancsnokát, a Szalai András ellen valló Lindenberger Lajost, vagy a Rajkra terhelő vallomást tett volt sopronkőhidai ügyészt, a hadbíró dr. Jánosi Ferencet.

Nem törődve a korábbi időszak nem-koncepciós pereinek tartalmi tisztaságával, azokból merítettek vagy ami még ennél is rosszabb volt, történelmi-politikai ügybeli összefüggést állapítottak meg egyes tanácsvezetők. Ezzel aláásták a korábbi perek hitelét, s azt az érzést keltették a törvénysértések nyilvánosságra kerülésekor, a rehabilitáció megindulásakor (és a ma számos "kritikusában"), hogy a korábbi perek szintén torzulások eredményei. A Grősz-per fővádlottjainak kapcsolatrendszere így nyúlik vissza Mindszenty József és társai peréhez, sőt a jogfolytonosság - a homo regius funkcióval összefüggésben - a Magyar Testvéri Közösség Donáth-peréhez. A Standard-per a részben koncepciós Nitrokémia-ügy epigonja volt, de a MAORT-perből is merítettek kiagyalói, főleg a politikai értékelésnél.

Ezeknek a pereknek zöme összeesküvést, kémkedést és hűtlenséget kimondó ítélettel zárult, s két fő szálból álltak: egy politikai és egy katonai szálból. Az ötlet hazai forrása a Magyar Testvéri Közöség fő perében a Donáth György és társai ügyében található. Sólyom László és társai tragikus halálát követően ilyen jellegü a Kővágó József és társai elleni per, amelyben a volt kisgazdapárti budapesti polgármestert a Sólyom-vezette

katonai összeesküvés politikai vonalának vezetőjévé tették. Ő a kémkedést úgy követte el,hogy nyugati üzletembereknek Budapestre vonatkozó adatokat hozott a tudomására, pl. a hévforrások hőfokát.

Egyes kommunista és szociáldemokrata vezetők elleni perekben visszatérő motívum volt - a Rákosiék által likvidátori tettnek minősített-1943-as pártfeloszlatás. Továbbá az, hogy az 1945 előtt horthysta börtönbe, fegyházba zárt kommunisták, baloldali szociáldemokraták vallomásaikkal társai lebukását előkészítették. 1949-ben az Andrássy út 60-ban pedig kiderült róluk, hogy már hosszú évek óta beszervezett trockista ügynökök.

Éveken át a Rajk-Brankov-per is adott ötleteket: az ebben nemzetközi méretekben is "bebizonyított" jugoszláv aknamunkát több perben is felidézték, főleg a délmagyarországi bíróságnk . Az itteni bírák nem törődtek azzal, hogy az általuk tárgyalt ügyekben felderített valós és tényleges összefüggések túlszinezése - pl. a Szegeden tárgyalt "Kard és kereszt" elnevezésű ügyben -, a jugoszláv "imperializmus" ügynöki és kártevő szerepének az ítéletekbe szerkesztésével ezeket a pereket is koncepcióssá tehetik.

A magyarországi koncepciós perek sajátosságaikkal együtt nem kis árnyékként telepedtek a szocialista építőmunka eredményeire, s ezek a nemzetközi következményeken túl mind a munkásmozgalmon belül, mind azon kívül csak ártottak.

A felülvizsgálat és rehabilitáció 1956 októbere előtt

Sztálin haláláig a koncepciós perekkel összefüggésben semmi sem történt, s 1953 nyarától is csak vontatottan indult meg a törvénysértések

felszámolása. Igaz ugyan, hogy az MDP KV 1953. junius 27-28-i üléséről kiadott határozat szólt a törvénysértések felszámolásáról, az adminisztratív módszerek elharapózásáról, ám miután a tragédiákért felelősökkel szemben a személyi konzekvenciákat nem vonták le, kicsi volt a valószinűsége annak, hogy érdemi intézkedésre kerülhet sor. Igy is történt. Számos kezdeményezés, amely a politikai élet torzulásainak megszüntetésére irányult, valójában torzó lett, s miután a végrehajtás folyamata megtört, ezek az intézkedések nem sokban különböztek a korábbiakban megbírált korszakban történtektől. Pl. az 1953 novemberi minisztertanácsi előterjesztésben említett 5075 politikai internáltból több mint 659 bíróság elé került, 529-et Kistarcsán elítéltek, közülük több koncepciós ítéletben részesült.

A jég, a perekkel összefüggő tétlenség 1953 végén tört meg. A "Péter Gábor és társai" üggyel összefüggésben letartóztatott Bárd András és Szirmai Istvánt rehabilitálták és visszavették a pártba. Az MDP III. kongresszusára készült, amikor egy a PB-hez érkezett beadvány azt feszegette, hogy miért nincs tájékoztatás a törvénysértésekről? Kovács István, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei első titkár azonban Rákosi kongresszusi beszámolójából sem kapott választ. A referátum hallgatott a perek és törvénysértő eljárások felülvizsgálatáról, noha a PB Gerő előterjesztésében már a kongresszus előtt határozatot hozott a "politikai elítéltek" ügyeinek felülvizsgálatáról. Igaz, hogy az MDP KEB jelentésében volt utalás a rehabilitációra, de az nem bírálta a korábban történteket. A kb. 300 "politikai elítélt" ügyének rövidített úton való felülvizsgálatát Molnár Erik vezette. Hamarosan visszanyerte szabadságát Kádár János, a 15 évi fegyházra ítélt Kállai Gyula. Párttagságukat visszaállították, s felelős párt- és állami funkcióba kerültek.

A törvénysértések ügye az MDP KV 1954. október 1-3-i ülésén merült fel. A KV munkájáról szóló napirendi pont vitájában Farkas Mihály érdemben nem foglalkozott Nógrádi Sándor hozzászólásával, és nem adott Fejér Lajos és mások kérdéseire sem kimerítő választ. Adminisztrációs hibaként magyarázta a törvénysértésekről és a rehabilitációról szóló tájékoztatás elmaradását. Kijelentette,hogy a PB biztosítékokat teremtett, hogy ".. soha többé ilyen és ehhez hasonló esetek pártunkban ne forduljanak elő."

1954 októberét követően mind többen kerültek szabadlábra, de erről senkit sem tájékoztattak. A titok azonban már nem volt többé az, s mind a párton belül, mind azon kivül korrekt információt várt a közvélemény. S noha már a kongresszus előtt megkezdődött a Rajk-, a Sólyom- és a Kádár-ügyben elítéltek felülvizsgálata, a szociáldemokrata perek és a Rajk-ügy számos elítéltje esetében tovább folyt a huzavona.

Az 1954. októberi KV ülést követően aktivaértekezleteket tartottak. Budapesten Kovács István többek között a régi ÁVH (azaz Péter Gábor és társai) felelősségét és bűnösségét hangoztatta, mert a politikai nyomozók provokációs módszerekkel letartóztattak számos állampolgárt , míg a bíróság koholt, hamis vádak alapján elítélte őket. A rehabilitációról leszögezte, hogy az MDP felülvizsgálta az összes letartóztatott elvtárs ügyét, a KB teljesen rehabilitálta őket.

Kovács referátuma megtévesztő volt, s messze nem tartalmazta a teljes igazságot. A Rákosi-csoport politikáját képviselte, a felelősség másokra hárításának gyakorlatát, a valóság elkendőzésével pedig azt sugallta, hogy minden törvénysértést felülvizsgáltak. Az ország lakosságát, a főváros közvéleményét tehát már az első alkalommal nyíltan becsapták, félrevezették az MDP vezetői.